

Т. С. Узун

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ЯБЛУКА РОЗБРАТУ АБО ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ КРИМСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ. ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ

Роль, суспільні функції і ступінь відповідальності політичної еліти дискутуються постійно, проте найбільш активно — в переламні моменти розвитку суспільства. Це є підтвердженням того, що в такі періоди роль політичних еліт набуває виключно важливого значення. Саме вона повинна сформулювати відповіді на запитання, які ставить час змін [1].

Існує дуже багато студій та публікацій, присвячених вивченню та аналізу поняття “еліта”, дослідженню історичних умов формування української інтелігенції та еліти, пошуку диференційованих пластів еліти у сучасному суспільстві України [2].

Багато хто додержується думки, що в нашій державі немає еліти, натомість є номінклатура та клани, які внаслідок самозакриття, відчуження від народу та регіоналізації обстоюють переважно власні корпоративні інтереси [3]. Україну можна сміливо назвати країною регіонів, і це зрозуміле на перший погляд явище, сьогодні стає джерелом нескінчених спекуляцій з боку як окремих політичних сил, так і ЗМІ.

Істеричний крик про невідворотній розкол держави вже досить драгує слух розумної і врівноваженої людини. Одним із найбільш потенційних конфліктогенних регіонів, який впливає на суспільно-політичну ситуацію не тільки в Україні, а й в Росії, є Крим—складова частина “дуги нестабільності” [4].

Саме в Криму вже не один десяток років вирують пристрасті у площині таких питань:

1. Крим — частина України або щедрий дарунок Москви; прояв бездумного волевиявлення лідерів трьох слов'янських народів?

2. Бути чи не бути кримсько-татарській національній автономії?

Окремим комплексом виступають проблеми щодо розподілу Чорноморського флоту.

Важелі політичної влади на Кримському півострові п'янили голови як української, так і російської політичної еліти. А з кінця

1980-х років з'явилася третя, хоча й дуже слабка, сила — вожді кримсько-татарських репатріантів (так тепер прийнято називати депортованих кримських татар).

11 травня 1944 року ДКО прийняв постанову про виселення кримських татар, викритих у пособництві нацистам в масштабах цілого народу. Разом із німцями, греками, болгарами та ін. їх відправляли до Узбекистану, Казахстану, Таджикистану, у східні райони Росії [5]. Історична доля кримських татар неодноразово підлягала перегляду, що спричинило появу великої кількості точок зору на події воєнних та повоєнних років у Криму. Якщо їх усі спробувати поділити на групи, то отримуємо такий результат:

1. Пацифістські, гуманістичні, проникнуті співчуттям трагічної долі народу. В основній своїй кількості праці, стрижнем яких виступає емоційна точка зору, акцентують увагу читача на розмаїтті народних традицій та культурі кримських татар, драматичних моментах їхньої історії.

2. “Розвінчування міфу” — її дотримуються прибічники рішучих дій Сталіна по відношенню до “зрадників”. Вони наводять вагомі аргументи та докази їх провини. Найбільш поширеними є викриття у:

- масовому дизертирстві та здачі в полон;
- виконанні карних і охоронних функцій у батальйонах, тюрмах і таборах нацистів.

Можна констатувати, що заплямований в минулому кримсько-татарський етнос і досі відчуває на собі негативне сприйняття іноетнічних груп, зокрема з боку російськомовного населення і таких радикально налаштованих угруповань, як скінхеди і “козаки”. Вищезазначені обставини не могли не вплинути на методи та засоби боротьби кримських татар за свої права. Агресія породжує агресію, і коли життя кидає людину у прірву презирства та ненависті, позбавляючи її навіть морального права на життя, їй не залишається нічого окрім, як боротися. Пресинг породжує протидію, і з цим треба рахуватися.

Ще з 1987–89рр. деякі родини кримських татар намагалися повернутися на землю своїх предків, проте піддалися повторній депортації. Внаслідок цього відбувся різкий підйом кримськотатарського національного руху, який в боротьбі “за землю” та “національно-культурну автономію” починає відігравати роль консолідуючого фактора [6].

Повернення та інтеграція кримськотатарського етносу у більш-менш монолітне російсько-українське суспільство Криму, по відношенню до якого він був чужим та зайвим, супроводжувалося виникненням численних конфліктів, подолання яких було можливим лише за умови активної політичної боротьби кримськотатарської політичної еліти. Вона, в свою чергу, була навантажена деструктивним впливом депортації та репатріації [7].

У 1992 р. в Симферополі стався інцидент, який дуже серйозно схвилював Москву, бо дуже нагадував сценарій розгортання подій у Чечні. Того дня кримські татари, обурені політикою зачистки місцевої влади, захопили будинок Верховної Ради. Ризик кровопролиття напружував повітря, але, як розповідає член правління організації “Меморіал” Олександр Черкасов, загрозу відвернув харизматичний лідер кримсько-татарської еліти Мустафа Джемільов [8]. Лідери кримсько-татарського національного руху намагалися підкреслити, що характерними для них є ненасильницькі методи дій. А ось ще один приклад. На IV Курултаї (Сімферополь, 9–11 листопада 2001 р.) декілька делегатів запропонували прийняти резолюцію, яка б підтвердила Декларацію про національний суверенітет кримсько-татарського народу. Згідно з Декларацією, земля та надра Криму були проголошені власністю кримських татар. М. Джемільов запитав: “Ви розумієте, що це війна? Чи готові ми до неї?” — “Готові!” — пролунало у відповідь. Чи не відхилення це від “мирного курсу”? [9]. Дослідник кримського питання С. Г. Цикуренко в статті “Інтеграція или добровольная сегрегация” підкреслює відверте небажання представників Курултаю-Меджлісу вести конструктивний діалог з київськими вченими та політиками. Так, на конференції “Проблеми політичної та соціальної інтеграції кримських татар в українське суспільство” (13–14 листопада 2001 р.) представники кримських татар у своїх виступах жодного разу не застосували термін “інтеграція”. По-перше, керівник політико-правового управління Надир Бекиров запропонував проведення виборів 2002 року в АРК “національними куріями”. Такий принцип суперечить принципам державного будівництва і може призвести до етнократизації влади. По-друге, можливість радикалізації кримсько-татарського національного руху М. Джемільов розглядав як право народу боротися за свої права, якщо інші методи недієві. Тобто можна констатувати, що зараз у Криму знахо-

диться окрема політична сила, яка настійливо відстоює інтереси певної групи населення, чітко виокремлюючи її серед інших [10].

На першому Курултайі кримсько-татарського народу, який відбувся 29 червня 1991 р. був висунутий перелік основних цілей кримсько-татарського руху. Поряд із метою ліквідації наслідків геноциду і вжиття заходів щодо повернення та облаштування кримських татар на історичній батьківщині, відродження національної культури, було також поставлено й завдання по відновленню національних і політичних прав кримсько-татарського народу, реалізації його права на вільне національно-державне самовизначення на території Криму. Пізніше положення про національну державність було вилучено, проте в цій формулі виявився досить високий рівень самосвідомості кримсько-татарської політичної еліти [11]. Вона, зокрема, домагається офіційного визнання Меджлісу повноважним представницьким органом кримькотатарського народу, в чому бачить засади вирішення решти проблем облаштування та розвитку кримсько-татарської нації. Супротивники цього визнання Меджлісу (Російська община Криму називає цю організацію антиконституційним ісламським угрупованням) вбачають тут нарощування зусиль у напрямку формування в перспективі Кримько-татарської держави. [12]

В умовах протистояння кримських татар та проросійськи налаштованих політичних сил в Криму Києву завжди доводилось маневрувати, аби не припустити надмірного посилення однієї з них та виходу ситуації з-під контролю. Аналізуючи співвідношення сил у Криму, доречно пригадати події 1990-х років, коли точилася “внутрішня” боротьба навколо “зовнішнього” питання—про відновлення автономії Криму. Рефат Чубаров, один із лідерів Меджлісу, стверджує, що до кінця 80-х років ХХ ст. таке прохання висували лише кримські татари, і потенційне вирішення проблеми стало можливим лише після повернення останніх на півострів. Дійсно, з початком процесу репатріації Верховною Радою СРСР 28 листопада 1989 року були затверджені “Висновки і пропозиції Комісії ВР СРСР щодо проблем кримсько-татарського народу”, з яких виникла необхідність відновлення автономії Криму шляхом утворення Кримської АРСР у складі Української РСР [13]. 20 січня 1991 року в Криму був проведений перший у СРСР регіональний референдум, причому в умовах, коли більшість кримсько-татарського народу ще знаходилася за межами України (за результа-

тами перепису 1990 року до Криму повернулися тільки 83 тис. кримських татар). Це спричинило проблему, яка й досі не розв'язана. Так, лідери кримсько-татарського народу заявляють, що статус АР Крим було вирішено “арифметичною більшістю голосів російськомовних громадян, в той час як основна маса корінного населення не мала можливості впливати на результати референдуму”. Після розпаду СРСР у Криму за активного сприяння московських політиків (Г. Попов, О. Руцький) відбувається підйом сепаратистських настроїв. Під тиском Республіканського руху Криму 26 лютого 1992 року Верховна Рада Криму вилучила з офіційної назви слово “автономія” і замінила його на “республіку”. Офіційний Київ та кримська владна еліта вступають у період законодавчої конфронтації. ВР України розглядає законопроект “Про розмежування повноважень між Україною та Республікою Крим” і відкидає його, бо в такому разі АРК Крим виступала б як рівноправний суб'єкт по відношенню до України. Потім ухвалює Закон “Про статус Атономної Республіки Крим”, а у відповідь на “Акт про проголошення державної самостійності Криму” і постанову про проведення референдуму на його підтримку київські парламентарії 13 травня 1992 року скасовують це рішення Кримської Верховної Ради.

Таким чином під час вирішення статусу Криму зіштовхнулися інтереси таких сил:

1) політичної еліти Москви, прагненням якої було відділення Криму від України;

2) лідерів кримських татар. Мета — недопустити перехід Криму під владу Росії, бо тоді можливість створення кримсько-татарської автономії у межах України була б ліквідована;

3) Верховної Ради України, в якій не до кінця зрозуміли, що Крим—це не тільки важливий стратегічний пункт на Чорному морі, а й потужний конфліктогенний епіцентр, здатний продукувати напруженість у суспільстві та відчуття “розколу держави” (прикладом може бути сьогоденна проблема статусу російської мови в Україні).

Отож, ми спостерігаємо протистояння політичної еліти Києва, Москви та регіональної еліти Криму в той період, коли усім необхідно було протилежне; коли від їхньої спроможності знайти консенсус залежала політична та економічна стабільність народу.

Сьогодні на тлі загальноукраїнських економічних негараздів відбувається руйнація правового простору, зростає політичний та еко-

номічний тероризм, загострюється боротьба за ресурси (головним чином за землю) між різними угрупованнями місцевої еліти. Основні зусилля російських та українських політиків зосереджені на постановці проблем різного спектра та спрямування, проте набагато менше зусиль докладається для їх розв'язання.

Література

1. Скименко Ю. Украина в XXI веке: вызовы для политической элиты // Зеркало недели. — 2003. — №27.
2. См. напр.: Белебева І. О. Українська еліта. — Х.: Березіль, 1999. — 346с.; Гаман-Голутвина О. В. Определение основных понятий элитологии // Политические исследования. — 2000. — 5 янв. — С. 97–103; Романенко С. На равных с мировой элитой // Рабочая газета. — 2005. — 20 дек.
3. Дмитренко І. Самозвана “еліта” чи просто номенклатура? // Віче. — 2003. — №8. — С. 33–35.
4. Григорьянц Г. Г. О некоторых особенностях процесса возрождения ислама в Крыму (1989–1999гг.) / Регіональні проєкції державної політики. Збірник наукових праць Кримського філіалу НІСД: В 2 т. — Т. 1. — Сімферополь: Таврія, 2003. — С. 63–78.
5. Радость и боль возвращения. — Симферополь: Пирит, 2001. — 119 с.
6. Зінченко Ю. Кримські татари: історичний нарис. — К., 1998. — С. 109.
7. Кислый А. Е. Исторические предпосылки этнической конфликтности и этнической толерантности / Регіональні проєкції державної політики. Збірник наукових праць Кримського філіалу НІСД: В 2 т. — Т. 2. — Сімферополь: Таврія, 2003. — С. 10–27.
8. Черкасов Александр. Путь к свободе может быть мирный // <http://www.krimgtatar.com/problems/cherkasov.html>
9. Цыкуренко С. Г. Интеграция или добровольная сегрегация / Регіональні проєкції державної політики. Збірник наукових праць Кримського філіалу НІСД: В 2 т. — Т. 2. — Сімферополь: Таврія, 2003. — С. 4–9.
10. Там само. — С. 5–6.
11. Положение о Меджлисе крымско-татарского народа // <http://crimeatau.org.ua/project/mejlis/docs/polozh.html>
12. Новая власть сознательно провоцирует конфликты в Крыму “Русский блок”: власти делают из меджлиса антирусскую “дубинку” // Крымская правда. — 2005. — 7 дек.
13. Чубаров Рефат. Конституція АР Крим. Позиція права чи позиція політичної доцільності // Віче. — 2003. — №5. — С. 49–55.